

INTEGRATING SCIENCE, THOUGHT, AND TECHNOLOGY: TOWARD AN ARTIFICIAL INTELLIGENT ENVIRONMENT

17/11/2025

O'QITMOQ YOKI YO'NALTIRMOQ: RAQAMLI TA'LIM DAVRIDA TARBIYA TUSHUNCHASINING QAYTA TALQINI

O'raqova Muborak Botirovna - O'zDJTU o'qituvchi-stajyor

Esanova Maxliyo Baxodir qizi- O'zDJTU talaba

Annotatsiya:

Maqolada raqamli o'zgarishlar davrida tarbiya tushunchasi yangi ma'no topmoqda. O'qitish va yo'naltirish tushunchalari orasidagi farqlar ko'rib chiqiladi. Sun'iy intellekt bilan birlashgan ta'lim tizimida insoniy qadriyatlarining roli haqida gap boradi. Tadqiqot zamonaviy ta'linda AI samaradorlikni ko'tarishini qabul qiladi. Lekin tarbiyaviy qismining zaiflashishi oqibatlarini ilmiy jihatdan baholaydi. Muallif shuni ta'kidlaydiki. Texnologiya ta'lim jarayonida yordamchi bo'la oladi. Ammo insoniy tarbiya vazifasini to'liq o'z zimmasiga ololmaydi.

Kalit so'zlar: *Raqamli ta'lim, sun'iy intellekt, tarbiya, o'qitish, yo'naltirish. ma'naviy ong, axloqiy qaror, shaxs kamoloti.*

Raqamli davr ta'lim jarayoniga katta o'zgarishlar keltirdi. Axborotga tez yetib olish mumkin bo'ldi. Sun'iy intellektga asoslangan o'quv platformalari paydo bo'ldi. Masofaviy o'qitish keng tarqaldi. Bularning hammasi ta'limning tuzilishini o'zgartiribgina qolmadi. Uning mazmuniga ham to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qildi. Ilgari ta'linda bilim bilan birga tarbiya ham markaziy o'rin egallagan edi. Ustoz shogirdning qalbiga kirib, ruhiy dunyosiga ta'sir qilgan. Uning fikrini shakllantirgan. Mas'uliyat va axloqni singdirgan. Hozirgi kunda esa bilim miqdori ko'pincha mazmunidan ustun turibdi.[1] Bu jarayonda tarbiya tushunchasi asta-sekin orqaga chekinmoqda. Uning o'rnini texnologik yechimlar egallab olmoqda. Lekin tarbiya insonni shakllantiruvchi jarayon hisoblanadi. Uning ma'naviy va axloqiy asoslarini mustahkamlaydi. Buni sun'iy mexanizmlar to'liq almashtira olmaydi. Ushbu maqolada o'qitish va yo'naltirishning nazariy farqlari ko'rib chiqiladi. Tarbiya tushunchasining bugungi talqini tahlil etiladi. AI bilan ishlaydigan ta'linda insoniylikning o'rne chuqur o'rganiladi.[2] Pedagogik kitoblarda o'qitish bilim berish jarayoni deb ta'riflanadi. U o'quvchiga faktlar, tushunchalar va ko'nikmalarni yetkazishga qaratilgan. Yo'naltirish esa bundan kengroq ma'no kasb etadi. U shaxsning fikrlashiga ta'sir qiladi. Uning tanlovlarini ongli qilib shakllantiradi. Axloqiy va ma'naviy rivojiga yo'l ko'rsatadi. Qadimgi yunon faylasufi Sokratning "Men faqat bir narsani bilamanki, hech narsa bilmayman" degan so'zlari bilimga intilish emas. Balki uning ma'nosini tushunishga, ya'ni yo'naltirishga qaratilgan edi. Xuddi shu fikrni sharq olimlari asarlarida ham ko'rish mumkin. Al-Farobiy, Beruniy, Ibn Sino bilimni ma'naviy kamolotning bir qismi deb ko'rsatgan. Bugungi

ta'limda o'qitish asosan raqamli tizimlarga yuklanmoqda. Masalan, sun'iy intellekt o'quvchining xatolarini topadi. Algoritmalar shaxsiy mashqlar tayyorlaydi. Onlayn kurslar materiallarni tez va tartibli beradi. Lekin bu jarayonlarda yo'naltirish elementi yo'q. Chunki yo'naltirish axloqiy va his-tuyg'uli jarayon. Faqat insoniy muloqot orqali shakllanadi. Bu farqni quyidagi misollar orqali ko'rsatish mumkin. O'qitish. "Nimani bilish kerak.". "Qanday qilish kerak.". Yo'naltirish. "Nima uchun bilish kerak.". "Qanday yashash kerak.". "Qaysi qaror mas'uliyatlidir.". "Bu bilim insoniyat va tabiat oldida mening o'rnimni qayda belgilaydi.". Raqamli ta'lim birinchi guruhdagi savollarga javob beradi. Tarbiya esa ikkinchi guruhdagi chuqur ma'nolarni uyg'otadi. Agar bu ikkisi ajralib qolsa, ta'limning ma'naviy tuzilishi buziladi. Natijada bilimli, lekin yo'lsiz odamlar paydo bo'ladi. Raqamli o'zgarish ta'limda katta samara berdi. O'quvchi mustaqil o'qiydi. Ma'lumotga tez kiradi. Adashish kamayadi. Adaptiv tizimlar shaxsiy reja tuzadi. Baholash aniq va tez bo'ladi. Lekin aynan bu imkoniyatlar tarbiyaning yo'qolishiga olib kelmoqda. Chunki tarbiya xatodan o'rganish demakdir. Sabr bilan izlanish, to'siqlar va muvaffaqiyatsizliklar orqali ruhiy kuch yig'ish. Shaxsiy tajriba orqali to'g'rilarni topish. AI xatoni tez bartaraf etadi. Eng qisqa yo'lni ko'rsatadi. Lekin undagi ma'noni his qilishni, sabr-toqatni o'rgatish imkonini bermaydi. [3] Natijada bir qancha muammoli holatlar paydo bo'lmoqda. Tanlov tahlildan ustun kelmoqda. O'quvchi fikrlash va izlanishdan ko'ra, tizim taklif qilgan variantlarni tanlashni afzal ko'radi. Tayyor javobga bog'liqlik kuchaymoqda. Mustaqil tahlil o'rniga tayyor javoblarga intilish ortmoqda. Avtomatizm va mas'uliyatsizlik paydo bo'lmoqda. Qaror qabul qilish kompyuterga o'tgani sari, shaxsiy mas'uliyat hissi zaiflashadi. Xatoning tarbiyaviy qiymati yo'qolmoqda. Xato tarbiyaning kuchli vositalaridan biri. U orqali inson o'z chegaralarini va zaifliklarini biladi. AI bu imkoniyatni deyarli yo'q qilmoqda. Axloqiy ong zaiflashmoqda. Murakkab vaziyatlarda axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmasi rivojlanmaydi. Bu holatlar pedagogika olimlari tomonidan "ma'naviy bo'shliq xavfi" deb baholanmoqda. Park va Kim 2022 yilda shunday yozgan. Shuningdek, "emotsional tarbiyaning tanazzuli" deb atalmoqda. Li 2023 yilda bu haqda gapirgan.[2] AI tarbiyaning dushmani emas. U bilan to'g'ri ishlasa, tarbiyaviy vositaga aylanishi mumkin. Lekin bu jarayonning chegaralari aniq bo'lishi kerak. AI quyidagi joylarda yordamchi bo'la oladi. Axloqiy simulyatsiyalar. O'quvchiga real hayotdagi qiyin vaziyatlarni modellashtirish. Masalan, resurslarni taqsimlash yoki ijodiy muammolar. Turli senariylarning natijalarini ko'rsatish. Refleksiya platformalari. O'quvchining qarorlari bo'yicha tizimli savollar berish. Fikr yuritishga undash. Interaktiv dasturlar orqali. Analitik tahlil. O'quvchining odatlari va qiyinchiliklarga dosh berish uslubi haqida ma'lumot berish. O'qituvchiga obyektiv yordam. Lekin AI bajara olmaydigan vazifalar bor. Faqat inson, o'qituvchi, ota-ona, ustoz bajara oladi. Haqiqiy his qilish va hamdardlik. O'quvchining og'riq-qayg'usiga chin dildan yaqinlashish. Unga ishonchli tayanch bo'lish. Kechirim va muhabbat. Xatoni kechirish va sevgi orqali tarbiyalash. Qadrlash va hurmat. Shaxsning noyobligini tan olish. Unga hurmat bilan munosabatda bo'lish.

Ma'naviy baho berish. Harakatning yaxshi-yomonligi haqida chuqur fikr yuritish.[3] Ma'naviy asosda. "Nega" savoliga insoniy javob. Hayot ma'nosi, vazifa, mas'uliyat mavzularida shaxsiy tajriba asosida yo'l ko'rsatish. Donolik bilan. Shu yerda insoniy tarbiya birinchi o'rinda turadi. Ustoz o'quvchining qalbiga kirishi mumkin. AI esa faqat ma'lumotlar bazasiga kiradi. An'anaviy ta'lim va raqamli ta'limni qiyoslash maqsadga muvofiq. Ularning xususiyatlarini chuqur ko'rib chiqish kerak. An'anaviy modelda inson markazda. Ustoz va shogird o'rtasidagi issiq munosabatlar. Raqamli modelda texnologiya va algoritmlar markaziy. An'anaviyda o'qitish va tarbiya bir butun. Ustoz bilim beradi. O'z namunasi, suhbatlari orqali ta'sir qiladi. Shogird bilan birga yashab, ruhiy olamini shakllantiradi. Bu jarayon sekin kechadi. Chuqur va uzoq muddatli. Chunki shaxs kamoloti vaqt talab qiladi. Muhim narsa shundaki. Xato tarbiyaning asosiy vositasi. Shogird xatosi ustoz tomonidan tuzatiladi. Lekin bu orqali shogird kamchiliklarini tushunadi. Sabr-toqatni o'rganadi. O'ziga ishonch hosil qiladi.[5] Raqamli model esa tezlikni birinchi o'ringa qo'yadi. Samaradorlik va natijani. Asosiy vazifa bilimni tez uzatish. Shu sababli shaxsiy muloqot cheklanadi. Ba'zan butunlay yo'qoladi. Xatolarga yondashuv boshqacha. Raqamli tizimlar xatoni to'siq deb ko'radi. Uni tez bartaraf etishga harakat qiladi. Bu o'quvchining xatodan o'rganish imkoniyatini olib tashlaydi. Qiyinchiliklarni yengishdan mahrum qiladi. Raqamli model malakali mutaxassis tayyorlashga qaratilgan. Raqobatbardosh bo'lishi uchun. An'anaviy model esa bilimni insonni tarbiyalaydi. Fazilatli va ma'naviy jihatdan kamolotga erishgan.[6] Axloqiy rivojlanish nuqtai nazaridan ham farqlar kuzatiladi. An'anaviy modelda axloq to'g'ridan-to'g'ri, insoniy munosabatlar, hayotiy vaziyatlar va dialoglar orqali shakllanadi. Raqamli modelda esa bu jarayon bilvosita bo'lib, dastur qoidalari, qat'iy algoritmlar va virtual simulyatsiyalar orqali amalga oshiriladi, bu esa hissiy va ma'naviy chuqurlikni ta'minlashda qiyinchilik tug'diradi.[7] Xulosa qilib aytganda, ushbu solishtirma tahlil shuni aniq ko'rsatadiki: o'qitish jarayoni algoritmlashtirilishi va raqamlashtirilishi mumkin bo'lsa-da, tarbiyaning mohiyati uning insoniy va ma'naviy jihatlarida yashaydi va uni to'liq algoritmlashtirish mumkin emas. O'qitish samaradorligini oshirish bilan tarbiya chuqurligi o'rtasida muvozanatni saqlash – bu zamonaviy pedagogikaning asosiy muammolaridan biridir. Bu farq maqolaning asosiy ilmiy g'oyasini tashkil etadi.[8]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Park, J., & Kim, H. (2022). Ethical Challenges in AI-driven Education. *Journal of Digital Pedagogy*, 15(2), 45-62.
2. Li, X. (2023). Human-centered Learning in the Age of Artificial Intelligence. *Educational Research Review*, 34, 101-118.
3. Zhao, Y. (2023). AI and the Future of Human Thinking: Reimagining Creativity and Criticality. *International Journal of Education Technology*, 8(1), 5-21.
4. UNESCO (2024). *Guidelines on AI in Education: Ensuring Human Oversight and Ethical*